

ΤΕΛΙΚΟΣ ΜΑΘΗΤΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ 22

Word count: 1919

Ακόμα και αν ο Πλάτωνας δεν δίστασε να διώξει άκριτα τους ποιητές από την πόλη του, ορισμένες φορές η τέχνη, η λογοτεχνία, η ποίηση πιο ειδικά, κλείνει μέσα της αλήθειες που θα χρειαζόνταν τόμοι για να παρουσιαστούν ολοκληρωμένα. Μια τέτοια περίπτωση θα εντοπίζαμε και στο έργο "Φάουστ" του σπουδαίου Γκαίτε. Στο δοθέν απόσπασμα λοιπόν στο στόμα του πρωταγωνιστή, ο Γκαίτε εκφράζει σημαντικές γνωσιολογικές παραδοχές, ομολογίες για τον κόσμο και τηνσυνείδηση συνδεδεμένες με οντολογικές προεκτάσεις. Για να μπορέσουμε όμως να ψηλαφίσουμε αυτές τις αλήθειες αρχικά θα προβώ στην διασάφηση και την επεξήγηση του όρου "Γνώση", κατόπιν θα παρουσιάσω μια γενική γνωσιολογική σύλληψη του αποσπάσματος και τέλος θα σταθώ σε συγκεκριμένες νύξεις του "Φάουστ".

Αρχικά λοιπόν, όταν έρχεται στα αφτιά μας η λέξη γνώση καθέννας ίσως ανακαλεί στη μνήμη του διαφορετικά πράγματα. Για τις ανάγκες του δοκιμίου αυτού "Γνώση" θα ονομαστεί η ενσυνείδητη κατοχή εξακριβωμένων πληροφοριών που απαιτεί τρία στοιχεία :

1. Γνωσιολογικό Υποκείμενο
2. Αντικείμενο της Γνώσης
3. Έναν επίπεδο σύνδεσης του 1,2

Στην πορεία της φιλοσοφικής σκέψης το 1. συνδέθηκε έντονα με τον τρόπο εκδήλωσης του φαινομένου της γνώσης και το 2., με το πρόβλημα της πραγματικότητας του εξωτερικού κόσμου ενώ το 3ο στοιχείο που λησμονείται συχνά αφορά στο θέατρο που διαδραματίζεται το γεγονός της γνώσης, που άλλοτε εντοπίζεται στο υποκείμενο και άλλοτε στο αντικείμενο.

Όμως πως γνωρίζει ο άνθρωπος; Με την ratio ή τις εμπειρίες του; Τα ερωτήματα αυτά εξωθήθηκαν στα άκρα από τους φιλοσόφους είτε από τον δρόμο του ορθολογισμού (ή σωστότερα λογισμού) είτε από αυτόν του εμπειρισμού. Την μέση λύση, και αυτή που θα αξιοποιήσουμε και εδώ, διατύπωσε ο Κάντ που επαναστατικά μίλησε για την γνώση ως δισδιάστατο γεγονός με τη συμμετοχή a priori - λογικών- και a posteriori - εξωλογικών- στοιχείων. Τα πρώτα, έμφυτα στον άνθρωπο συντελούν στην επεξεργασία των δευτέρων που εκπηγάζουν από τον κόσμο γύρω μας, από τις αισθήσεις και τα ερεθίσματα.

Παρά την φαινομενική αρτιότητα αυτής της θέσης θα ήθελα να εκφράσω την άποψη ότι ακόμα και αυτές οι a priori δομές στην πραγματικότητα προέρχονται από το περιβάλλον και τις αισθήσεις. Με την διαρκή επανάληψη των ίδιων εντυπώσεων διαμορφώνεται η "κουτάλα" η οποία θα επεξεργαστεί την ανακατεμένη "σούπα" από παραστάσεις που προσλαμβάνει ο εγκέφαλός μας σε δεύτερο χρόνο. Επομένως η λογική, η αντίληψη του χώρου και του χρόνου, ακόμα και οι περίφημες κατηγορίες δεν είναι παρά καλούπια που προέρχονται και αυτά από το αίσθημα, την μοναδική πηγή της γνώσης. Βέβαια σε δεύτερο χρόνο η σημασία των τρόπων εποπτείας και των κατηγοριών είναι καταλυτική για το φιλτράρισμα του αισθήματος, όμως στην πραγματικότητα εκείνο είναι που διαμορφώνει τη γνωσιακή συνείδηση. Ένα νοητικό ταξίδι σε άλλους πολιτισμούς θα μας βοηθούσε να ενστερνιστούμε πιο εύκολα αυτή την άποψη; Κάθε λαός διαμορφώνει μια ξεχωριστή λογική που παρότι συγγενεύει με τους τους υπόλοιπους δεν είναι ποτέ ίδιος.

Σε ό,τι αφορά τώρα το αντικείμενο της γνώσης οι ακραίες φωνές του ρεαλισμού ή του σολιψισμού δεν μπορούν να βοηθήσουν την γνωσιολογία να προχωρήσει. Σίγουρα ο εξωτερικός κόσμος είναι υπαρκτός ωστόσο εφόσον η γνώση προσλαμβάνεται, όπως είπαμε, από τις αισθήσεις, που είναι εγγενώς ημιτελείς, εκείνος δεν μας γίνεται ποτέ γνωστός στην ολότητά του. Το ανθρώπινο πνεύμα είναι ουσιαστικά τυφλό και προσπαθεί με όσα ερεθίσματα έχει στη φαρέτρα του, να φτάσει κοντά στην αλήθεια. Παρότι όμως ο κόσμος που έχουμε διαμορφώσει δεν είναι παρά ένα αντίγραφο του πραγματικού, δεν πρέπει να τον αγνοήσουμε μιας και είναι η βάση της ανθρώπινης επικοινωνίας και παράλληλα το θεμέλιο της ανθρώπινης κοινωνίας. Είναι σαν τους φυσικούς νόμους που παρότι φαίνεται να έχουν καθολική ισχύ, τελικά, είναι απλώς συμβάσεις που διαμορφώνονται επαγωγικά με περιορισμένο πεδίο εφαρμογής. Κανείς φυσικός δεν μπορεί να μας

βεβαιώσει για την αυριανή ανατολή του ηλίου μιας και κανείς νόμος δεν αναγκάζει τον ήλιο να ανατείλει. Ωστόσο συμβατικά και καταχρηστικά θεωρούμε τέτοιες παραδοχές αληθείς για "χρηστικούς λόγους" όπως θα έλεγε ο πραγματιστής Τζείμς.

Τέλος ο εξωτερικός κόσμος συνδέεται με το υποκείμενο μέσω των αισθητηρίων μας οργάνων καθώς και των νευρικών ώσεων που αυτά προκαλούν. Χωρίς να θέλω να προσδώσω καθαρά υλιστική προσέγγιση στο ζήτημα, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι το γεγονός της γνώσης είναι και βιολογικό. Ο άνθρωπος μαθαίνει για την ιστορία του 1821 ή το πυθαγόρειο θεώρημα μέσα από μια θύελα νευρικών διεργασιών στο κεντρικό νευρικό του σύστημα.

Πως συνδέονται όλα αυτά όμως με το απόσπασμα;

Αρχικά, λοιπόν, ο πρωταγωνιστής θέτει ορισμένα ρητορικά ερωτήματα. Ας κάνουμε ένα νοητικό πείραμα: Βρισκόμαστε σε μια υπαίθρια περιοχή και πάνω από το μετωπό μας παρακολουθούμε αστέρια, ένα θέατρο αιώνων μεταβολών και δίπλα έχουμε έναν συνάνθρωπό μας που βρίσκεται στην ίδια ακριβώς κατάσταση. Πρώτη αντίδραση το δέος, αμέσως ύστερα η θεοποίηση και τέλος η αναρώτηση. Ο πρωταγωνιστής, που συμβολίζει το ανθρώπινο πνεύμα σε όλες τους τις φάσεις δεν επεισέρχεται καν στα δύο προηγούμενα.

Και αναρωτιέται. Αναρωτιέται για την πραγματικότητα όσων βλέπει, για την ρεαλιστικότητα των παραστάσεών του. Μέσω των ερωτήσεων προσδίδει κατηγορηματικότητα στο ύφος ώστε να περάσει την γνωσιολογική του προσέγγιση στους αναγνώστες. Φιλοσοφικά, εκφράζει το ρεύμα του ρεαλισμού. Σχεδόν "θεοποιεί" το αίσθημα και εμπιστεύεται τα αισθητήρια όργανά του. Συνδέοντας τώρα αυτές τις ερωτήσεις με τις οντολογικές θέσεις που θα εκφράσει στη συνέχεια ο Φάουστ ουσιαστικά

αντιλαμβανόμαστε πως ο πρωταγωνιστής θεωρεί τον άνθρωπο ικανό να αντιληφθεί τον εξωτερικό κόσμο και να συλλάβει επιτυχημένα όποια ερεθίσματα δέχεται.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προσθέσουμε πως έχει ιδιαίτερη αξία το γεγονός πως το κείμενο διατυπώνεται με το β' πρόσωπο σε μια διαλογική μορφή. Αν και ο πρωταγωνιστής θεωρεί πως πράγματι δεν είναι δυνατόν οι αισθήσεις του να τον απατούν μέσα από το β' πρόσωπο εκφράζεται έμμεσα η άποψη πως η διαλεκτική, ο λόγος και η γλώσσα είναι καίριας σημασίας για τη γνωστική επιτυχία. Από τον Βίγκενσταϊν μέχρι το σχέδιο ανασυγκρότησης της φιλοσοφίας από τη σκοπιά του νεοεμπειρισμού, η γλώσσα θεωρήθηκε κυρίαρχο μέσο εύρεσης της αλήθειας. Αυτή η φιλοσοφική θέση που λανθάνει εδώ θα μπορούσε γενικότερα να παντρέψει τον εμπειρισμό με τον ρασιοναλισμό μιας και ο λόγος που βρίσκεται στο επίκεντρο μιας δυαδικής σχέσης μεταξύ του αισθήματος και της γνώσης επικυρώνει το πρώτο για να καταλήξει στο δεύτερο.

Μιλώντας για αίσθημα ήρθε η ώρα να ασχοληθούμε με το δεύτερο μέρος του αποσπάσματος. Ο Φάουστ φαίνεται πως στηρίζει τις ρητορικές του ερωτήσεις και την βεβαιότητά του άρα για την πραγματικότητα του εξωτερικού κόσμου, ε έναν έντονο εμπειρισμό. Για αυτόν πρώτα από όλα η εμπειρία έχει χαρακτήρα ηδονικό. Ο πρωταγωνιστής καλεί την σιωπηλή συνομιλήτριά του να ζήσει τον βιωτό κόσμο, να επικεντρωθεί στο άμεσο βίωμα. Έτσι προωθεί την αντίληψη πως η αποφυγή μιας καθαρά διανοητικής προσέγγισης του κόσμου είναι η περισσότερο ταιριαστή στον άνθρωπο. Μας ζητά ουσιαστικά να δώσουμε έμφαση στο άμεσο βίωμα, στην εμπειρία αφόροντας κατά μέρος εκτενείς αναλύσεις χωρίς ουσιαστικό υπόβαθρο. Υπαινίσσεται μια προσέγγιση σαν αυτή του Μπερξόν που θέλει τη γνώση να στηρίζεται στο άμεσο βίωμα στην προσωπική εμπειρία.

Πέρα όμως από αυτό, και χρηστικά, ο Γκαίτε θεωρεί πως το αίσθημα υπερτερεί. Το όνομα, δηλαδή οι καθολικές έννοιες ουσιαστικά, δεν βοηθούν το πνεύμα να ανακαλύψει την αλήθεια γιατί είναι "κούφια"

Έτσι μόνο ο δρόμος των αισθήσεων της πρωτολείας εμπειρίας απομένει για να φτάσουμε στην αλήθεια.

Στη συνέχεια αξίζει να παρατηρήσουμε την μνεία που κάνει ο Φάουστ για τα ονόματα. Στην ουσία συντάσσεται με μια άποψη που είχε διατυπώσει και ο Δημόκριτος. Ας εξετάσουμε πως κατέληξε εκεί;

Στη φιλοσοφία υπήρχε έντονα η άποψη, ιδιαίτερα πριν τον Διφωτισμό πως οι λέξεις, τα σύμβολα, είναι προϊόντα του περιβάλλοντος και συνδέονται άρρηκτα με αυτό. Η αντίληψη αυτή, που εκπορεύθηκε από το δόγμα του Φυσικαλισμού στην πραγματικότητα εξυψώνει την διάνοια διότι θεωρεί πως βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τον κόσμο και άρα μπορεί να τον εξηγήσει. Οι φυσικαλιστές θεωρούσαν πως η διάνοια είναι η άμαξα για την γνώση. Όμως φαινομενιστικές ιδέες, σαν αυτές που εκφράζονται εδώ αντιτάχθηκαν στεναρά σε μια τέτοια θέση: Οι λέξεις είναι σύμβολα και έχουν μόνο παραστατική αξία για αυτούς.

Ο πρωταγωνιστής λοιπόν στον τελευταίο στίχο περικλείει όλη του τη γνωσιοθεωρία: Τα ονόματα είναι κούφια, δηλαδή οι λέξεις δεν έχουν καμία αξία πέρα από τη χρηστική και επομένως η διανοητική προσέγγιση του κόσμου στερείται βάσης. Μας ζητά να βιώσουμε τα αισθητά πράγματα, τον εξωτερικό κόσμο και την ομορφιά του χωρίς τη μεσολάβηση των "ονομάτων".

Εδώ αξίζει να σημειώσουμε πως διακρίνεται μια Αριστοτελική κάπως προσέγγιση για τον κόσμο. Η φύση παρουσιάζεται τελειωμένη, σε εντελέχεια, και επισημαίνεται πως αυτή την φάση στην διαλεκτική της εξέλιξη μπορούμε μόνο με το αίσθημα να την προσεγγίσουμε. Οντολογικά βέβαια είναι ενδιαφέρουσα η άρνηση του Φάουστ να αναγνωρίσει Θεό, μια άρνηση που εκφράζει την εξύψωση του υποκειμένου στο καθεστώς του κράματος εμπειρισμού- ρεαλισμού που ενέχει το απόσπασμα.

Προσωπικά, θεωρώ το προβάδισμα που δίνει στο βίωμα ο Φάουστ, μια σωστή προσέγγιση. Όμως η γνώση δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται μονιστικά. Χωρίς τη μεσολάβηση της λογικής, όπως και αν αυτή διαμορφώνεται, ο άνθρωπος θα ήταν μπερδεμένος, ένα πνεύμα με συγκεκριμένες αντιλήψεις χωρίς ουσιαστικό υπόβαθρο. Παράλληλα τα ονόματα οι καθολικές έννοιες είναι εξαιρετικά χρήσιμες για τον άνθρωπο. Ναι! Η βίωση του πόνου και του όλεθρου στη Χιροσίμα σίγουρα αποτελεί τρόπο για το τέλος της χρήσης των ατομικών βομβών. Ωστόσο οι βόμβες αυτές απαγορεύθηκαν διότι ως δυτικός πολιτισμός προσφύγαμε στις καθολικές έννοιες "πόνος και όλεθρος" και διαπιστώσαμε πως η ζημία που προκαλούν είναι απεριόριστη.

Η ratio, επίσης, μας βοηθά να θεμελιώσουμε καλύτερα το γνωσιολογικό μας συνειδέναι. Πράγματι, όπως υποστήριξε ο Βάκων, πριν φτάσουμε στη γνώση θα πρέπει να στοχαστούμε με τον εαυτό μας, να αναλύσουμε τις δυνατές και αδύναμες πτυχές του και να τον προετοιμάσουμε γνωσιολογικά για την υποδοχή και την επεξεργασία της γνώσης. Επομένως μπορεί τα ονόματα να είναι "κούφια" όμως η λογική και οι έννοιες χρειάζονται. Χρειάζονται για να προετοιμάζουν τον εαυτό να υποδεχθεί την αλήθεια.

Παράλληλα στην σφαίρα των αρχικών ερωτήσεων του Φάουστ για την αλήθεια των εμπειριών του θα πρέπει να αναφέρουμε πως ο ρεαλισμός που υποβόσκει είναι κάπως αφελής. Για παράδειγμα η σύγχρονη φυσική μας διδάσκει πως κάθε τετραγωνικό εκατοστό του σωματός μας διατρέχεται από δισεκατομύρια νετρίνα ανά δευτερόλεπτο. Είμαστε διάτρητοι και ουσιαστικά ακτινοβολούμε. Χωρίς να υιοθετώ την Μπερκλική αυλία, νομίζω πως αυτή η επιστημονική διαπίστωση μας θέτει εύλογα σε προβληματισμό. Εξάλλου τα αστέρια στα οποία αναφέρεται ο Φάουστ είναι είδωλα μόνο μορφών που υπήρχαν πριν εκατομύρια χρόνια. Κανείς δεν εγγυάται πως υπάρχουν και σήμερα. Ίσως κάποιος να παρατηρούσε σε αυτή την επιστημονική εκδοχή του μύθου της σπηλιάς πως παραδοξολογούμε. Όμως η ίδια η επιστήμη, επιβεβαίωσε τον Χιουμ 300 χρόνια μετά.

Τέλος η θεοποίηση του αισθήματος ενέχει τον έσχατο κίνδυνο; την παραμέληση της φιλοσοφίας. Αν η μελέτη του κόσμου παραδοθεί αποκλειστικά στην επιστήμη και η "τακτοποίηση" ερεθισμάτων στο προσωπικό βίωμα, τότε ποιος ρόλος απομένει στην φιλοσοφία; Συνεπώς πάντα απαιτείται η συμβολή της λογικής, των καθολικών εννοιών, ακόμα και των "ονομάτων" για την άφιξη στη γνώση. Και η ορθολογική αυτή προσέγγιση γίνεται είτε σε επίπεδο ατομικό, είτε σε επίπεδο συλλογικό (με τη χρήση των "ονομάτων"), είτε- στην καλύτερη και τελειότερη μορφή του -σε επίπεδο φιλοσοφικό όπου η αλήθεια είναι πιο προσιτή από ποτέ στον άνθρωπο μέσα από διανοητικά σχήματα και χτίσματα.

Αίσθημα ή Λογική λοιπόν. Στην ερώτηση αυτή είναι πολύ δύσκολο να απαντήσουμε. Το Αίσθημα προσφέρει την πιο άμεση, την πιο προσιτή επαφή με τον εξωτερικό κόσμο τέρπει τον άνθρωπο και τον κάνει να αισθάνεται δυνατός, τόσο δυνατός, ώστε να απορρίπτει και μεταφυσικές αντιλήψεις. Όπως έκανε ο πρωταγωνιστής μας. Η λογική από την άλλη είναι το πρόγευμα της επαφής με το ον, μας προετοιμάζει γνωσιολογικά για να το συνατήσουμε και στο τέλος φιλτράρει τις εμπειρίες μας. Ας δούμε πως απαντούμε στο ερώτημα που θέσαμε στην αρχή της παραγράφου:

Αρχικά σκεφτόμαστε, φιλοσοφούμε. Και μετά, καλούμε τα βιώματά μας για να πλαισιώσουν όλα όσα προέκυψαν από τη λογική διεργασία. Μόνο με την σύμπλευση, λοιπόν, λογικής και εμπειρίας, με την αξιοποίηση όλων των γνωστικών μας όπλων θα φτάσουμε σε εκείνο που ορεγόμασαστε φύσει: Τη Γνώση

GUDLHLHU 64

